

FEJÉR DÉNES:

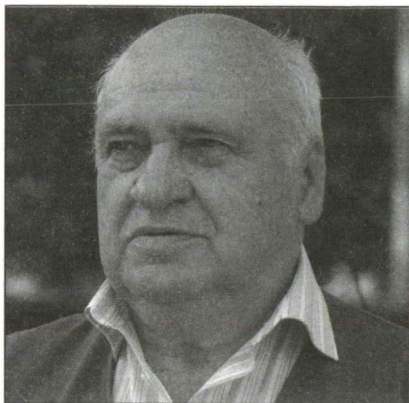
„NEM ALAKÍTANI AKARTAM AZ ESEMÉNYEKET, HANEM ISMERNI”

Semmit nem bánt meg és semmit sem tenne másként, ha újra lehetősége nyílna a cselekvésre – írta Fejér Dénes a bolsevizmus elleni szabadságharcosok regiszterében megjelent visszaemlékezése összegzéséeként. Az 1956-os forradalom szegedi eseményeinek részeseként és tanújaként azt mondja: az eredmény reményében lehetett és kellett tenni – mindent, amire csak képesek voltak. De '56-ról beszélgetve nemcsak a történelmi pillanatokat, hanem a tanárképző főiskola ötvenes évekbeli hangulatát, a forradalom szereplőit és '56 utóéletét is szókimondó történetekkel illusztrálja.

– Az özvegyasszony ács fiából hogyan lett magyar-történelem szakos főiskolai hallgató az ötvenes években?

– Belőlem soha nem lett volna úgynevezett értelmiségi, ha nem kerülök *Vajda László* kezébe. Nagyon szerettem olvasni, de távol állt tőlem a magas irodalom. Ehhez az is hozzátartozik, hogy bennünket kibombáztak '44-ben, ezért átmenetileg lementünk a Délvidékre, Horgos-Királyhalmára. A bátyám a szovjet fronton katonáskodott, a nővéremmel együtt próbáltunk anyáknak segíteni... Felső fémipari iskolába, vagyis géptechnikumba szerettem volna járni. De hiába töltöttem egy évet műhelyben, mint ahogy ez akkor az első osztályba lépés föltétele volt, mert mire karácsonyra a Délvidékről visszaértünk, a ház félig romban állt, s özvegy anyám nem tudta előteremteni az iskolakezdéshez szükséges pénzt, például a körzőre és egyéb felszerelésre valót. Így kereskedelmi iskolába kerültem, de egyáltalán nem érdekelt, nem is voltam jó tanuló... Engem, de a kort is jellemzi a történet: a Széchenyi téren a vaskorlátton ültünk (azért nem a széken, mert azért tíz fillért

fizetni kellett volna), s megállt előttünk egy úr: „*Jó napot fiúk! Mít csinálnak?*”. Mondtuk: „*Tökmagozunk.*” Erre ő: „*Nem fáznak? Nincs kedvük bejönni oda, ahol melegebb van? Például a »lófarához«, a jogi karra? Ha nem jönnek, és nincs, aki tanuljon, minket elbocsátanak.*” A legszélső fiú fölállt, és elment ezzel az egyetemi tanárral. Tudja, mi lett belőle? Jogász, legutóbb a büntető kollégium vezetőjeként hallottam róla... *Én viszont nem akartam „értelmiségi” lenni.*

Fejér Dénes
Fotó: Schmidt Andrea

Gyerekoromban katona szerettem volna lenni – apám nyomdokain, aki utász altiszt volt, de fiatalemberként, amikor megkaptam a behívót, már egyáltalán nem volt kedvem a katonáskodáshoz, meg aztán anyámnak is szüksége lett volna az én itthoni támogatásomra. Behívóval a kezemben összetalálkoztam egy lány ismerősömmel. Már októbert írtunk, de a lány – akinek egyébként akkoriban udvarolgattam – azért, hogy megmentsen a katonaságtól, elvitt a tanárképző főiskolára Vajda Lászlóhoz, aki elbeszélgetett velem az irodalomról, az olvasmányaimról. Volt miről mesélnem, mert bár *drága anyámnak alig volt pénze, de azért vett könyveket*, például az Erdélyi Szépmíves Céh díszkötéses teljes sorozatát. Ezeken nőttem föl, Tamási Áron és Nyíró József regényein. Ám én is a Tarka regénytár tízfilléres példányain kezdtem a közművelődést... Egész délután beszélgettünk Laci bácsival, aki ezután beküldött Simoncsicsnéhoz a tanárképző főiskola tanulmányi osztályára azt üzenve: felvételiztetett, és javasolja a fölvételemet, vagyis holnaptól járhatok az első évesek óráira... Így hát Vajdának köszönhetően lettem én az, aki...

– Ez jellemzi, milyen volt az ötvenes években a szegedi tanárképző főiskolán a hangulat?

– Nem. Ez a történet Vajdát jellemzi. Az viszont a tanárképző főiskolai, illetve a szegedi légkört jellemzi, hogy Vajdát és Vajtai Pista

bácsit (akinek a lányával, Vajtai Évával évfolyamtársak voltunk) Ladányi Benedek kirúgta a főiskoláról. Ez az ötvenes évek legsötétebb időszaka...²⁷

– *Ladányi Benedek pedig az egyik leghírhedtebb pártvezető.*

– Ladányit, aki eredetileg szabósegéd volt, jól ismertem, mert mozgékony fiatakként például a MADISZ környékén elő-előfordultam. Egyszer elmesélt nekem egy történetet arról a kis házról, amelyik a Dóm téren, a mostani Somogyi Könyvtár helyén állt. A házon egy márványtábla hirdette: „*Itt volt az »Irodalmi Tető«, ahol megfordult ...*” – és több író nevét is felsorolták. Én naponta jártam arra, mikor egy alkalommal észrevettem: a táblát szétverték. Aztán, évek múlva Ladányi mesélte, hogy ő verte szét azt a táblát, mert „piszkos fasiszták” neve szerepelt rajta... Ez a Ladányi lett Szegeden a párttitkár, mikor Vajtai Pista bácsi esztétikai fejtegetése megjelent a Tiszatájban. Ladányiról nem feltételezem, hogy – ha egyáltalán olvasta – értette annak az írásnak a lényegét, mert szerinte az a szocializmusra és a diákságra ártalmas. Tény, *e Vajtai-tanulmány lett a vita alapja*, s Vajda szót emelt Vajtai mellett. (Ez 1956 előtt nem sokkal történt, s az esetről meglévő emlékeimet megírtam, a Tiszatájban meg is jelent.) Ez a történet személyesen is érintett: a József Attila Kör első ülésére azért mentem el, mert kíváncsi voltam, mi lesz a Vajtai-Vajda ügy folytatása...

– *Miért gondolta, hogy terítékre kerül a Vajtai-Vajda ügy? Egyáltalán: milyen emlékképek rögzültek Önben a József Attila Kör első és egyetlen üléséről?*

– Megjelent a „Délmagyarban” 1956 októberének első hetében, hogy megalakult a József Attila Kör, és felsorolták az elnökség tagjait. Ott olvastam az egyetemi tanárok neve mellett Földi Lajosét. A József Attila Kör első ülésének időpontjáról, helyszínéről és témájáról is szólt a hír. Azt egyébként *Csákány Béla* mint a DISZ városi vezetője kezdeményezte – október 10-én. Érdekelt a meghirdetett téma – „*Az értelmiség helyzete Szegeden és az értelmiségi politikáról szóló párthatáro-*

²⁷ Bővebben ír erről Nagy István: „...a fiatal szívek forradalma.” – *A szegedi pedagógiai főiskolások 1956-ban* című könyvében (Szeged, 2005, Kiadja: a Bába Kiadó, és az SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó).

zat”. Akkoriban korrektorként dolgoztam a Szegedi Nyomdában. Előtte viszont gépkocsivezetőként is, miután a Szabad Néptől kirúgtak. A TEFU-nál összeakadtam egy *Földi Lajos* nevű taxisofőrrel. Kiderült számomra, hogy ÁVH-s főhadnagy. El is mondtam a József Attila Kör első ülésén. Ez úgy történt, hogy beadtam a cédulát, hogy hozzá akarok szólni, és Osváth Béla, mint elnök elsőként nekem adott szót. (Előtte előadást tartott Osváth Béla, Ábrahám Tóni – az értelmiség szegedi helyzetéről, megadták a politikai alapvetéseket.) Előhúztam a zsebemből a Délmagyarországot, fölolvastam a hírt, mely szerint a József Attila Kör elnökségének Földi Lajos mint „a munkásifjúság küldötte” is tagja, pedig ő – folytattam – ÁVH-s főhadnagy, amit maga is megerősíthet, mert az előbb itt láttam az ajtófélfának dőlve az Auditórium Maximumban. De mikor arrafelé néztem, már nem találtam a szememmel, mert eltűnt. Közbekiabálások után *fölállt Péter László, s engem javasolt a munkásifjúság küldötének.* De ez nem jelentett feladatot, mert több ülés nem volt.

– *Földi Lajosról hogyan tudta meg, hogy ÁVH-s tiszt?*

– Az egyik sofőrtársam – Németh Matyi, akit Rüksköznek hívtunk – mesélte el, miután fegyelmivel elkerültem a TEFU-tól, és átmenetileg munkanélküli lettem. Matyi története: az ötvenes években feladatkoncentrációra ment, például betakarítás idején összevonták azt a kevés teherszállító járművet, amivel rendelkezett az ország. Például Szegedről a Nyírségbe kellett menni almaszüret idején. Matyi azt mesélte, Földi az ő váltótársa volt, mikor dolgozni mentek Nyíregyházára, s Debrecenben laktak, de Földi szinte minden este az Aranybikába járt, annyira sok pénze volt. Egyszer Matyit is magával hívta egy „éjjeli fordulóra”. Két gépkocsinhoz három ember tartozott – az akkori munkaszervezés rendje szerint, így ment éjjel-nappal a fuvarozás. Matyival Földi ment. Megrakodtak almával, s éjjel elindultak Zala megyébe – menetlevél nélkül. Matyi úgy mesélte: mikor a kocsit megállította a rendőr, Földi még az ablakot sem húzta le, benyúlt a zsebébe, valami papírt kihúzott és megmutatott, erre a rendőr tisztelgett, s mehettek tovább. Ez négyszer megisméltődött, míg leérték Zalába. Amikor Lajos elaludt, Matyi benyúlt a zsebébe, s megnézte, mi az a papír: ÁVH-s főhadnagy igazolvány volt. Ezzel az egy fuvarral annyi pénzük lett, hogy szinte nem tudták elkölteni... Na ezt a Földi Lajost jelölték a József Attila Kör munkásifjúsági küldötteként.

– *Ez a történet nagyon „örvenes évekbeli”. A Szabad Nép újságírójaként milyenek látta Magyarországot?*

– Diákkoromban rendszeres szerzője voltam a Délmagyarországnak, mégsem vettek oda a főiskola elvégzése után. Viszont hívtak a Szabad Nép szerkesztőségébe, ami nagy dolognak számított. Kornai, a ma világhírű közgazdász vezette az ipari rovatot, ahol én is dolgoztam. Aztán írtam Pincésinél a mezőgazdasági rovatnál; Fekete Sándornál a kultúra rovatban; Kornai feleségénél, *Laky Teréz-nél* a belpolitikai rovatban. De mindenhol előre megmondták, miről szóljon a cikk. Viszont mikor elmentem vidékre, épp az ellenkezőjével szembesültem, mint amit mondtak, hogy írnom kell. Elképesztő élményeim voltak: 25-26 éves voltam, de egyszerűen nem tudtam, hol vagyok?! Ez nagyon megviselt... Például Dobozi Imrével elküldtek kulák riportra, hogy tanuljam a szakmát. Imre nagy mesélő, jópofa ember hírében állt, de én a velejéig aljas embernek ismertem meg. Hogy támadnak a kulákok? Ezt kellett földériteenünk. Elmentünk vagy hat helyre, de sehol nem támadtak a kulákok. Bölcskére, a Duna mellé is eljutottunk. Akkoriban szokás volt, hogy üzemi munkásokat helyeztek ki tanácselnököknek – Bölcskére egy csepeli munkást, akivel mi nem is találkoztunk. Ellenben a nagybajszú, joviális Dobozi a faluban ezzel is, azzal is váltott néhány szót, s bár mindenhol velem voltam, a kulákok támadásáról nem beszélt senki nekünk Bölcskén sem. Egyszer csak bejelentette: minden megvan a cikkhez, indulhatunk vissza a szerkesztőségbe. Én nagyon csodálkoztam. Két nap múlva, folytatásokban megjelent a „*Bölcskői-ügy*” című Dobozi írás. Abban részletesen leírta, hogy azt a Bölcskére helyezett munkást egy kulák prostituált hogyan hálózta be... A cikke megjelenése után két nappal személyesen, zokogva kereste Dobozi az a nő, akit a cikkében vádolt. Kiderült: sóprűkötő az apja, s mivel volt egy üres szobájuk, hát kiadták a tanácselnököknek, de a férfival szóba se állt... Aztán Békéstarhosról is szörnyű dolgokat tudnék mesélni... Laky Teréznek, a rovatvezetőmnek megmondtam: el akarok menni. Akkor telt be nálam a pohár, amikor a Béke Világtanács bécsi ülése után „visszhangot” kellett hoznom az üzemekből. Hiába jártam a gyárakat, minden helyen elmondták: miért nem inkább a fizetésről és a bajokról írok, nem érdeklí őket a világtanács. Végül találtam egy párttitkárt, aki szinte tollba mondta, ami a Szabad Népnek kell, de

én azt hittem, szétmegy a fejem, nem is tudtam mit írni... Bethlen elvtárshoz (aki egyébként a tévés műsorvezető Bethlen János apja), a főszerkesztőhöz hívtak, aki ordítózni kezdett velem... Kirúgott. Aztán nem sokkal később, amikor Bethlent leváltották, Fekete Sándor visszahívott... Aztán „anyaggyűjtés” jelszóval sofőrököttem a TEFU-nál. Így magamtól távoztam a Szabad Néptől, ahol annyira fölháborító és hazug dolgokat tapasztaltam, hogy ott hagytam az újságíróskodást... Aztán visszajöttem Szegedre, s kérvényt írtam, hogy legalább nyomdai korrektorként elhelyezkedhessek.

– *Hogyan viszonyult a forradalmi eseményekhez? Milyen szerepet vállalt föl és mit nem?*

– Egy újságíró, mint Ön is, megérti, mit jelent: nem alakítani akarom az eseményeket, hanem ismerni. Nem mondom, hogy nem szóltam bele, mikor úgy éreztem, beleszólhatok, mert jobbat tudok, mint amit más javasolt. De én inkább azt akartam tudni, hogy ki mit és miért mond. Örök életemben újságíró akartam lenni, izgatott, hogy földerítsem, mi hogyan történt.

– *Az egyetemi '56-os események közül melyiknek volt részese – újságíróként?*

– Elmentem az október 20-i nagygyűlésre, amiről ugyancsak a Délmagyarból szereztem tudomást. Bóday Palival együtt a főszerkesztő, Nagy Pista küldött el minket tudósítani.

– *Miért mentek „párban”?*

- Bóday Pali számomra a Délmagyar első főszerkesztője volt. Az első kis inci-finci írásaimmal jelentkeztem a Délmagyarban, s főiskolásként rendszeresen bejártam a szerkesztőségbe. Egyszer például megkérdezte, mi jut nekem eszembe a szóról: disputa. Erről, aztán másról is beszélgettünk. Jó hangulat volt akkoriban a szerkesztőségben – például Koloszar Béla és hasonlók társaságában... De Bódayt kirúgták a főszerkesztőségből, mert kiderült róla, hogy „egy debreceni kulák, s beforakodott a kommunista pártba és titoista kapcsolatai vannak”. Nem vitték el. A Faragó utcában élt, de kiközösítve, senki nem járt hozzá. Akkoriban azt beszéltek, azért nem vitték el, mert egy zsidó nő, Boda Livia volt a felesége, akitől – jó kapcsolatai révén még a gyűjtőtábor-

ból is kihozta a hadifogoly Palit – pszichiáter lévén a párton belül is tartottak, ugyanis ennek a foglalkozásnak akkoriban nagy volt a becsülete... Én viszont elmentem Bódayhoz kétszer-háromszor beszélgetni, bár a felesége nagyon flegmán fogadott. De kiderült, miért... Miután elvittek engem november 6-án az oroszok, s néhány hét után elengedtek, első utam Bódayékhoz vitt: „Itt vagyok, kint vagyok.” Pali azt mondta: „Mielőtt elmégy, szóljunk Líviának, mert mondani akar neked valamit.” S Lívia elmondta: „Azért voltam veled olyan undok, mert neked meggyőződésed volt, hogy téged az ÁVO küld a Pali nyakára.” Ez Bódayval összekötött. De az is, hogy az október 20-i nagygyűlésről, a MEFESZ megalakulásáról közösen írtunk cikket, ami az 1956. október 23-i Délmagyarország vezércikke – „Az igazság keresésének útján” címmel.

– De nem emlékszem, hogy említénék a MEFESZ-ről szóló tanulmányok vagy szemelvények között. Mi az utóélete a Bóday – Fejér cikknek?

– Kiss Tamást megkérdeztem: „Nem találta meg a Délmagyar október 23-i vezércikkét?”. Ő azt mondta: Jancsák Csaba állította össze a kötetet.²⁸ A kérdésem megismételtem Jancsák Csabának. Ő azt mondta: minden szöveget Kiss Tamás hozott... Azt gondolom, hogy Kiss Tamás szemlélete más, amit kifejezett ez is... Őt hét évre ítélték, s úgy tudom, ötöt le is ült.* Ez pedig előkelő helyet biztosít számára az egykor elítéltek egykori és mai hierarchiájában, így a Pofoszban is. E hierarchia csúcán egyébként a kegyelmesek állnak, akiket halára ítélték, de kegyelmet kaptak... E hierarchiában én jóval hátrébb szerepelek – a tizenegynéhány hónapos börtönbüntetéssel. De azt is tudni kell, hogy Fónay alapította a Pofoszt, ám öt évvel ezelőtt „kivált”, és Vasvári Vilmost választottuk országos elnöknek, ő pedig ösz-

²⁸ Fejér Dénes a Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956 – Szeged* című (Belvedere, Szeged, 2002) könyvre utal.

* Pontosan: Kiss Tamás 1957. május 29-től volt őrizetben és 1960. április 1-jén amnesztiával szabadult. Kiss Tamás és társai perének tárgyalása a Szeged megyei Bíróságon 1958. január 1-jétől február 10-ig tartott. Kisst ekkor 8 év börtönre, 10 év egyes jogoktól való eltiltásra és 500 Ft vagyoneklobzásra ítélték, a börtönbüntetést a másodfokon eljáró bíróság csökkentette 5 évre. Bóday Pál és Fejér Dénes említett cikkének közzését e kötetben pótoljuk jegyezte meg Jancsák Csaba a *Belvedere Meridionale* Kiadó vezetője. (A szerk.)

Az igazság keresésének útján

A „Délmagyarország” vasárnapi száma már beszámolt a szegedi MEFESZ szombati naggyűléséről.

A Szabad Ifjúság szombaton egyébként ezt írta: „Vihar van Szegeden”, vihar, amely egy pillanatra sem enyhül. Tiszító vihar ez is — ahogy először Méray Tibor nevezte igazi nevén országunk tisztuló társadalmi megmozdulását. A fővárosi írók, valamint a Petőfi-köri értelmiség után az elmúlt héten városunk egyetemi és főiskolási ifjúsága is megmozdult.

Az ifjúságnak, a nemzet reménységének sora évek óta egyre súlyosbodik úgyként mered társadalmunk elé. Az éregek lemondó legyintéstől — „a mi időnkben más volt az ifjúság”, — az újdonsült elméletig, amelyek cinizmus, léhaság, felelőtlenység, sőt erköletlenség elburjánzásáról beszéltek az ifjúság között — mindenfajta féltést hallottunk, mindent, ami elmarasztaló. És az elmúlt hét eseményei ebből a konstrukció posványából *egyszerre a haladás első soraiba dobták a mai szegedi fiatalokat.* Naggyűlés kedden, s aztán szinte mindennap. Sorra. A Tudományegyetemen, a Jogi Karon, a főiskolásoknál, az orvosok és gyógyszerészeknél, s azután újra együtt, a közös nézetek végösszűrésére: megvitatni új szervezet szabályozást és programját. Ekkorra ki is kristályosodott a megmozdulás snajtos arculata.

A felszólalások pontos szövegét a jegyzőkönyv örökíti meg; az újságról feladota, hogy teljes képet adjon a naggyűlésről. Nemcsak az igazat írja meg az eseményekről, hanem a valódit is.

Ha megkérdezik tőlünk, mi volt a szombati naggyűlésre, vagy akár a megelőző napokban tartott ifjúsági demonstrációkra legjellemzőbb, azt kell mondanunk, hogy az *igazmondás iránti igény*. — Természetesen ez nem jelenti, hogy a gyűléseken nem hangzott el jóindulatú lakkorás, vagy kevésbé jóindulatú akadémikus féligazság. Megnyugtató azonban, hogy az ilyen esetekben legtöbbször hallani, vagy érezni lehetett a tömeg tudatos, de legálább is ösztönös vétőjét.

Az igazság iránt megmókedelt igény első sorban a sok hazugságtól való csömör szűlőtte. Ez a csömör persze egymagában nem lehetett ok arra, hogy az ifjúság az igazság keresésének útjára lépett. A képtelen és ostoba dogmákat végeredményben mindig áttájták a fiatalok, egészégszen ösztönrel tiltakoztak ellenük. *Hiába volt azonban ösztönük egészégszen, ha tudtukat a rettegés éveinek korlátai fogták körül.*

A nemzetközi munkásmozgásban — és ennek következtében a mi pártunkban is — végbement változások adták meg e korlátok ledöntésének lehetőséget. A Szovjetunió Kommunista Pártjának huszadik kongresszusa nemcsak a szovjet, hanem a világ majdnem minden kommunista pártjában megindította azt a folyamatot, melyet rokan joggal neveznek a marxizmus renaissance-jának. Tisztán kell tehát látnunk, hogy az egyetemisták és főiskolások múlt heti megmozdulásai minden látszat ellenére sem véletlen, vagy csupán spontán jelenségek. Nem

órtánk egyet azzal a professzorral, aki kijelentette egyik gyűlésen, hogy az ifjúság és a nevelők már évekkel ezelőt ugyan így egymásra találhattak volna. *Évekkel, de talán még hónapokkal ezelőt sem volt mód a közös nyelven való beszélgetésre.*

Most, hogy lehet — és kell is — beszélgetni, legfontosabb, hogy ezt a közös nyelvet megövjuk minden veszélytől. Nem elősorban az újonnan kínálkozó, vagy még esetleg kecsesítő talpaktól féltjük ezt a nyelvet — bár ez a veszély sem mondható jelentéktelenné. Sokkal nagyobb és közvetlenebb kísértés az igazság, a valódság retorikává való süllyesztése. Egyszerűen azért, mert az igazság és a valódság nem mindig és nem mindenkinek kellemes.

Az igazság iránti igény mellett tehát ki kell alakulnia az igazmondás iránti *kényszernek* is. Ez természetesen nem jelentheti a csálhatatlanság rossz emlékeztető követelményét senkivel szemben. Mindenféle tévedéstől tudtán kívül — de tudatosan senki sem téveszthet meg másokat.

Jámbor óhaj maradna azonban mindez, ha nem kérésünk a megoldás eszközeit és biztosítékait. Véleményünk szerint — a szabad, felelőnküli élet velejáróiként — az igazmondás iránti kényszer legfőbb tárgyi biztosítéka a *jó tájékoztatás*. Sajnos mi még nem beszélhetünk jól tájékoztatott közvéleményről, legfeljebb egyes „jótájékoztatókról”. Magyarországon egyébként soha annyi „rémhír” nem terjedt, mint az ötvenes években. És talán igazuk volt az akkori böles sajtóelőzőknek, akik erőnyen keresték a kőszá hírek mögött az ellenséget. Legfeljebb ott bíbizták, hogy nem találhat magukra . . .

Aki a szegedi diákok gyűléseit meghallgatta, meggyőződhetett arról, hogy kőszá hírek bőven akadnak nálunk is. Az elmúlt évek — sok esetben szennyes — hagyaték most csomagoljuk ki. Senki sem tudja pontosan, hogy mi van a lépcséses borítékokban, még gyakran maga a címzett sem. Mindenki találat és néha a valójában apró szűnyegből, mely csak kellemetlen, de múló szúrás okozza, otromb elefánt kerekedik.

Az igazmondást, a tiszta légtört ez a terhes hagyaték akadályozza. Gyónakvást és gyanúsítást, akadémikus retorizálást szűl, ha nem intézköd el *keλλő módon és keλλő időben*. Nem személyi hajszákról, embertelen üldöztsérről van itt szó. Ehből elégünk volt. Azt hisszük, hogy a lezajlott embertelenség — az üldöztek, de az üldözők részére is — felejtethetetlen és tanulságos lecke volt. Nyomás érv lett a humanizmus érdekében.

Pusztán arról van szó, hogy az igazság, a valódság tárgyi feltétele a jó tájékoztatás mellett meg kell alapozni a személyi feltételt is. *Ez pedig a jó és tiszta lelkiismeret.* A szó legkonkrétabb értelmében: tehát nem gyónással, vagy flagellációval kozmetikázott, hanem a tények tisztázásával megisztított lelkiismeret.

Bóday — Fejér

A Délmagyarország 1956. október 23-i címlapján Fejér Dénes írása

szeválogatta a maga csapatát, a maga elnökségét. Ebbe a testületbe föl-
kérte – többek között – Kiss Tamást és Fejér Dénest is. Kiss Tamás né-
met nyelvtudását is jól kamatoztathatja a Pofosz, mert a 18, egykori
„népi demokratikus” ország alakította Kommunizmus Üldözötteinek
Nemzetközi Szövetségében (INTER ASSO) az egyik vezető nyelv
a német. Én máshoz értek. S bár én is és ő is elmondtuk Vasvárinak,
milyen mozgatórugókkal tevékenykedő emberekkel dolgozom/dol-
gozik szívesen, mindketten az elnökségben maradtunk. Ugyanak-
kor hozzám való viszonya hozzájárulhat ahhoz, hogy elfelejtette
a Délmagyarország 1956. október 23-i vezércikkét megemlíteni a
MEFESZ-szel összefüggésben.

**– *Kimaradt-e valami a tudósításból? Vagyis: milyen benyomások
rögzültek Önben az október 20-i nagygyűlésen?***

– A tudósításból a lényeg kiderül. A részletek pedig az azóta már
nyilvánosságra hozott, akkor készült hangfelvétel alapján rekon-
struálhatóak... Ma is úgy gondolom, cikkünk címe – „Az igazság
keresésének útján” – kifejezi a fiatalok alapvető motívumát. A fi-
atalok politikai tisztánlátása sok irányba elterjedhet, de a legfon-
tosabb dolgokig, az abszolútumokig csak véletlenül jut. Akkor vi-
szont az igazság keresésének vágya hajtotta a MEFESZ
vezéralakját, Lejtényi Andrást is, s ez az érzés volt a résztvevők
számára is a legnagyobb élmény. Ugyanezt mondta az október 23.
okaként elhíresült mondat: „*Hazudtunk reggel, hazudtunk nappal,
hazudtunk minden hullámhosszon...*” is. A hazugsággal nem tud-
tunk már együtt élni... Ezért kiabálták be az újabb és újabb kö-
veteléseket, ami alapján a Lejtényi által előterjesztett vázlat bő-
vült, és végül összeállt a MEFESZ 16 pontos programja. Főleg
diákok (orvosok és gyógyszerészek) szóltak hozzá. Például Kádár
Dezső a gyógyszerészek közül, aki harsányságával is kitűnt. A ta-
nárok kevésbé szólaltak meg. Akkor például Perbíróról az volt a
benyomásom, hogy túlzottan óvatos, mert féltette azokat a diáko-
kat, akik egyre jobban belelendültek és szónokoltak. Nem lehe-
tett tudni, hogy mi lesz abból, ami ott az „audmaxban” elkezdő-
dött, vagyis hogy forradalom előtt állunk.

– *A Szegedi Nyomdában miként került a forradalmi események élére?*

– Ismertem a nyomdát, mert mikor a Szabad Népnél dolgoztam,

akkor is a gépteremben voltam szinte egészen az újság kinyomásáig. Fiatal ember voltam, s kegyelemből kerültem a Szegedi Nyomdába. *Ami tekintélyt adott, az a személyiségem.* Csak ennek köszönhetem, hogy beválasztottak a forradalmi testületekbe.²⁹ A *Szegedi Nyomdában ketten, Gabnai Jancsi és én csináltuk a forradalmat.* Később Gabnait titkos szavazással választották igazgatónak, engem pedig a 7 tagú igazgatótanács tagjának. Egyébként Gabnai zseniális, európai színvonalú gépszedő volt. Két embert váltottunk le: a párttitkár *Priskin Sándort* és az igazgató *Vincze Gyurit*, de dolgozhattak tovább. Megválasztottuk a nyomda 14 tagú munkástanácsát is, köztük engem s például *Horváth Margitot*. Mellettem ült ő és *Priskin* a választáskor, láttuk egymás céduláját: *Horváth Margit* (aki később MSZP-s lett) ugyanúgy rám szavazott, mint *Priskin*... *Kiss Rudolf* munkástanács elnökkel együtt a városi forradalmi bizottságba küldöttnek is megválasztottak a nyomdászok.

– *A néptanács gondolata hogyan született meg?*

– *Én találtam ki a kifejezést: néptanács.* A megalakítását célzó szervezkedés a tüntetésekkel párhuzamosan zajlott. A „Délmagyar” szerkesztőségéből jöttünk *Németh Ferivel*, s javasoltam, menjünk be *Tóth Bélához*, a *Juhász Gyula* kollégium igazgatójához, az egykori jezsuita rendház épületébe a mostani *Kálvária* sugárúton. *Suki Béla* is ott volt, de hívtuk még *Végh Joachimot*, talán még a *Fenyvesi Pistát* is. *Kovács Jóska* is velünk tartott. A Szabad Népnél eltöltött idő pozitív hatásának tudom be, hogy a környezetemnél bátrabban kimondtam, amit gondoltam, bár vezető szerepre sohasem aspiráltam. Mivel a *József Attila Kör* ülésén *Ábrahám Tóni* részt vett, úgy tűnt, hogy – mint a pártbizottság „népies eleme” – azok mellé a követelések mellé áll, amit képviseltünk. Ezért úgy gondoltam, vele kellene tárgyalni a néptanácsról is. Fölhívtam a városházán, mert reméltem, ott van október 25-én, este kilenc körül. Meg is találtam, és hívtam a kollégiumba, hogy beszéljük meg, mit lehetne tenni a helyzet rendezése érdekében.

²⁹ „A vállalatoknál alakult forradalmi szervezet általában munkástanácsoknak nevezték (bár alakult néptanács is), míg az intézményekben (iskolák) forradalmi tanács, munkástanács, vagy forradalmi bizottság volt a nevük.” (Lásd: *A vidék forradalma, 1956.* Szerkesztette: Szokolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet – Budapest főváros levéltára. Budapest, 2003. 213 oldal.)

De a megyei pártbizottság ipari, azaz harmadtitkára nem mert eljönni attól féltve, hogy letartóztatjuk. Azt mondta, menjünk mi a városházára. Erre fölkerelkedtünk: én Németh Ferivel beszélgettem, de Kováts Jóska is velünk volt. Mikor a körútra értünk, a cipőgyár felől vagy ötszáz fős tüntető tömeg közeledett. Kováts Jóska odaszaladt, elmondta, hogy megyünk tárgyalni a városházára, s azt is, hogy miről. Hívta magával a tüntetőket. Ahogy a városházára értünk, zárt kaput találtunk. Volt főiskolai tanárom, Végh Joachim mellettem állt. (Jó viszonyban voltunk – ő '22-es én '29-es születésű, így a korkülönbség sem volt nagy.) Azt kérdezte tőlem, hallom-e, hogy a kapun belül csőre töltötték a puskát, mozgott a závár. Attól tartott, hogy lelőnek minket. Én nem féltem. Mire kinyílt a kapu, Joachim elment a Stühmerrel átellenben a dívatházhoz, nézte a kirakatot. De végül sikerült behívnom... A városházán normálisan fogadtak. A szóvivő Kováts Jóska lett: ragaszkodott ahhoz, hogy *Dénes Leó* távozzon innen. Ott maradt tárgyalni Tombác Imre bácsi és Ábrahám Antal. Arról beszélünk, hogy alakítani kellene egy új társadalmi bázist, demokratikus választásokkal – vagyis fölvezültük, mit gondolunk a néptanácsról –, ami átvenné a kialakult mozgalom irányítását. Mivel ezt nem akarták elfogadni, Kováts Jóska kiment az erkélyre, s az addigra ott összegyűlt tömeg előtt buzdító beszédet mondott arról, hogy a városházán meg egyezés előtt állunk, s programbeszédként felszólította az addigra a városháza elé vonuló tüntetőket, hogy holnapra (október 26-ra) minden szervezettől demokratikus választással küldjenek megbízottakat a városi néptanácsba, és azokat az embereket lássák el küldött igazolvánnyal. Utána Németh Feri is kiment, hogy mondjon néhány szót, de a kiváló költő nem bizonyult jó szónoknak... Így kezdődött a szege-di néptanács alakítása.

– *Ki volt Németh Feri?*

– A Délmagyarország munkatársa. Kiváló költő, aki a forradalom idején is írt verseket. Például a *Kövek a poggyászbán* című cikkét közölte a Délmagyar, s az írás üzenetét – hogy ők a kövek a poggyászbán, amit ki kell dobni, hogy haladni lehessen – Ladányi is magára vette. Így Németh Feri cikke hozzájárult Ladányi távozásához.

– *Milyen embernek ismerte meg Kováts Józsefet?*

– Mélyebben nem ismertem. De hogy hallatlanul bátor, az számomra

akkor derült ki, mikor – miután a József Attila Kör alakuló ülésén Földiről elmondtam, hogy ávós – azzal kezdte felszólalását: „Jöttem az ávó börtönéből...” Ez rokonszenvet keltett bennem. Igaz, volt benne egy kis teatralitás, de nagyon jó képességű vezető egyéniségnek ismertem meg... Nagy kár, hogy Kováts Jóskát – apja rendőrtisztviselői, vagyis osztályellenség volta miatt – Komócsin követelésére felakasztották! Kováts Jóska ugyanis nem ment el az országból, de nem valamiféle bátorságból, hanem azért, mert meg volt arról győződve: mindazért, amit ő tett Szegedért, talán nem mondanak köszönetet, de egy ujjal sem nyúlnak hozzá. Ugyanis például *M. Szabó István*, aki az ÁVH itteni vezetője volt, mikor Vasváriék szedték össze az ávósokat, a saját kérésére a Csillagba vitték, mert ott védettebbnek érezte magát. Aztán néhány nap múlva telefonon pingpongasztalt kért, mert nagyon unatkoznak... Hát ez volt az a „halállista”, amiért Kováts Jóskát fölakasztották...

– *A forradalmi napokban Szegeden egyetlen halálos áldozat volt: Schwartz Lajos. Ön azon az október 26-i tüntetésen is szerzett személyes élményeket?*

– Nem voltam ott a tüntetés elején, a lövés eldördülésekor, mert korrektúráztam, vagyis dolgoztam a nyomdában. De amint meghallottam: lőttek, a nyomda Kárász utcai épületéből azonnal a Széchenyi térre siettem. Mikor odaértem, Schwartz már holtan rá volt téve a fürdőből hozott napozópadra, ráterítették azt a zászlót, amit korábban ő tartott. Többen a vállukra vették, a városháza előtt vitték, mert a Széchenyi térre változatlanul nem lehetett bemenni, a katonák sorfalat álltak. Én mentem a tömeggel az Ady térre az „audmaxba”, amit a forradalom központi helyeként tartottak számon a szegediek. Ott letették a holttestet az előadói asztalra... Nagy volt a megrendülés és a félelem.

– *Az Auditórium Maximum, vagyis az egyetem szellemisége hatott a városra?*

– Semmiféle tekintélye nem volt az egyetemnek Szegeden – egyszerűen nem törődtek vele. Hiszen a kommunizmus értelmiségellenes volt, a szavak szintjén a munkásoké volt a hatalom. Az önálló ítéletalkotásra képtelen tömegekkel elhitették: ez az érdekük. Az az erő, ami 1956-ban hatott, az egyetem erejénél százszor többnek tűnt. Perbírónak

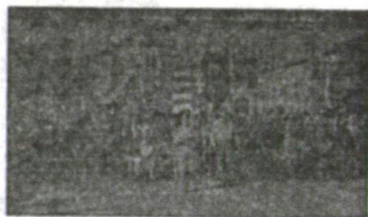
pedig az intellektusából következett, hogy bár rajta kívül más egyetemi személy nem került a városi testületek élére, szót értett az emberekkel. Viszont az egyetemi fiatalok szerepe meghatározó volt, mert a tüntetéseket kezdeményezték: valahol összegyűltek, elkezdtek vonulni, be-bekiáltottak egy-egy követelést, s a járdán, az utcán nézelődők közül sokan beálltak középük – mint én is. A fiatalokat szerette a város.

– *Hogyan jellemezné az októberi-novemberi napokban a helyi lakosok, a Délmagyarország szerkesztőségének életét?*

– Például *Kövesdi Lajost* jól ismertem, mert az én jóvoltamból végezte el a tanárképző főiskolát... Akkoriban tagja voltam az Írószövetség szegedi csoportjának, s a környező községekbe jártunk beszélgetésekre, toborzó körútra. Makón is jártunk, ahol jelentkezett egy fiatal kubikos, aki írásokat hozott. Beszélgetni kezdtünk, ő volt *Kövesdi Lajos*, aki elmondta: három gimnáziumi osztályt végzett, érettségije nincs, de szeretne továbbtanulni. Erre én: „Öregem, a tanárképzőn végeztem, megpróbállak téged oda beprotezsálni.”

Emlék — képek

Ma harmincegy esztendője a szegedi Takaréktár utcájában sortűz áldozata let; Schwarz Lajos kendergyári fűműnkás, miközben a többi (üntetővel) együtt a Kosuth-szoborhoz akart vonulni. Az 1956-os forradalom mártírjának tiszteletére — mint arról beszámoltunk — október 23-án, mártírhalálának helyszínén emléktáblát avattak. A mosi kiállítás — eddig még sehol sem publikált — fotók (Liebmann Béla felvételei) a Schwarz család gyűjteményéből valók.

*Fotók a Schwarz család hagyatékából
a Délmagyarország 1990. október 26-i számának képösszeállítására
Liebmann Béla felvételei*

Elmentem Vajda Lászlóhoz, s a lényeg: Kövesdit fölvevtek. Jellemről sokat éláru, hogy a Györi-féle kefégyár (a Bécsi körúton) tulajdonosának gyönyörű lányai közül az egyiknek Kövesdi hiába udvarolt, nem talált fogadtatásra. Erről aztán úgy írt a Tiszatájban, hogy „befurakodtak a tőkések”, vagyis rúgják ki őket, amit én nagyon visszatetszőnek találtam. Mikor Kövesdi elvégezte a főiskolát, átkerült a vásárhelyi laphoz, a Viharsarokhoz. Ám a forradalom alatt nem közlekedett a vonat, a busz, ezért aztán bejárt a „Délmagyar” szerkesztőségébe, hogy meglegyen a folyamatossága. A forradalom alatt Fábíán Feri lett a „Délmagyar” főszerkesztője. Mivel ő akkoriban jött-ment, az újságkészítést rábízta Kövesdire. Fábíánról nekem rossz véleményem van: nem volt jó újságíró, szerkeszteni sem tudott, s Bite Vincétől tudom, hogy kripto-ember, a Kisgazdapárt besúgója volt, vagyis éveken át a pártbizottságot tájékoztatta a kisgazdák belső ügyeiről... Mikor bementem a szerkesztőségbe, ott ültek egy padon négyen – Papp Zoli, Markovics Tibi, Horváth Zsuzsa és Lódi –, s Kövesdi szónokolt nekik. Én megszólítottam Kövesdit, hogy beszélni akarok vele. Közbe is vágtam: „Hogy jössz te ahhoz, hogy a Fábíán intenciói nélkül eljátszd a főszerkesztőt?!”. Ő kikérte magának, távozásra szólított föl, s elővett egy pisztolyt nyomatéku. Erre én ordítani kezdtem: „Hogy merészelsz rám pisztolyt fogni?!”. Én ekkor tagja voltam a forradalmi tanácsnak, a nyomda munkástanácsának, s egyáltalán, voltam aki voltam, úgy éreztem, leordíthatom... A sors furcsa finitora, hogy amikor november 6-án mentünk a városi forradalmi tanácshoz, akkor a szerkesztőség részéről Kövesdi, a pártbizottság részéről pedig Nagy Lajos jött értem, mert hogy „tekintélyes vagyok” – mint a nyomdai és a városi forradalmi bizottság választott tagja, valamint a sajtóbizottság tagja. (Ez utóbbi testületnek Péter Lacival, Ertsey Péterrel, Németh Ferencsel egyetemben.) A szerkesztőségben kérték, hogy menjek el a városházára, mert a pártbizottsági titkár Nagy Lajos, de Kövesdi Lajos is azt akarta, és állítólag a szerkesztőségi párttitkár Simon Pista is benne volt abban, hogy ott munkástanács alakuljon. Bár meg kell jegyezni: Simon nem mert bejönni a szerkesztőségbe!

– *Akkor tartóztatták le Kövesdit és Önt is a szovjetek? Miért?*

– November 6-án a városi munkástanács tagjaként könnyen been-

gedtek. Az elnökség éppen ülésezett, várnunk kellett, hogy Perbíró fogadja a nyomda és a szerkesztőség küldöttségét. Az ablakon kinézve láttam, hogy megérkeznek a városháza elé a szovjet tankok, ráfordulnak az épületre, fölemelik az ágyúcsövet oda, ránk. Vagy húsz-harminc tank lehetett, olyan sűrűn álltak, hogy csak annyi hely volt köztük, amekkora helyen meg tudtak fordulni. Erre sokan kiszaladtak a polgármesteri irodából, a sóhajok hídja felé vették az irányt. Én maradtam. Láttam, hogy többen kiszállnak a tankból, s 6-8 fekete ruhás gépkarabélyos jön velük. Odaléptek hozzám, kikutattak, nem találtak fegyvert, s mentek tovább. Mikor odaért hozzám az utolsó ember, rám nézett, kicsit elmosolyodott és rám mutatott – Földi Lajos, az ÁVH-s főhadnagy, muszkavezető volt, aki ellen óvást nyújtottam be a József Attila Kör ülésén. Erre hátracsavarták a kezem...

– *Milyen út vitt a börtönig?*

– Az oroszok november 6-án vittek el – többek között – Kováts Jós-kával együtt... Ő egészen kiemelkedő egyéniség volt, nem csak azért, mert börtönviseltnek számított. Úgy viselkedett, *mint egy hős*. Ez akkor is kiderült. Az oroszok Debrecen felé szállítottak, egy napig tartott az út, mert eltévedtek. Egy lőtérre is betértek, s vagy húsz-harminc gépkarabélyos fickó terelt minket befelé a lődombok közé. Én arra gondoltam „*Na, itt vége az életnek!*” Volt köztünk, aki sírva fakadt. Kováts Jóska nem, s bevallom: én sem. Néhány hét után elengedtek, mert kiderült, hogy én nem öltem meg senkit. De nyilván valamilyen nyomozást folytattak, mert hetünket vittek el, egyet azonnal elengedtek, négyünket pedig később, lassanként – engem például Kövesdivel együtt. De Fábiánt és a Kováts Jóskát ott tartották...

– *Sikerült beilleszkedni a visszarendezés első időszakában?*

– Amikor december elején visszatértem, Bite Vince, aki gyerekorom óta ismert, behívatott magához. (Alsóvárosi gyerekként ugyanis sokat jártunk fürödni a Klebelsberg-telepre, a Holt-Tisza tiszta vizű strandjára, ahol a Klebelsberg-telepi Polgári Kör, melynek Bite Vince is tagja volt, kuglipályát működtetett. Ott két fürdés között mi, gyerekek állígtattuk a bábukat. Innen ered az ismeretség még Csiszár Karcsival, a TEFU igazgatójával is.) Vince bácsi javasolta nekem az átigazo-

*Tankok a szegedi városháza előtt
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye*

lást, mert kinéztek engem a Délmagyarország főszerkesztőjének. Három nap „gondolkodási időt” adott. De mivel nem jelentkeztem nála, 1957 áprilisában ismét letartóztattak.

– *Milyen volt a börtönélet?*

– Engem már '44-ben, aztán 1945 tavaszán is őrizetbe vettek az oroszok. Erről csak annyit, hogy nagy fegyverbarát voltam, még tank géppuskát is szereztem. Akkor összesen hét fegyverem volt, egy részük a földbe elásva. A Béke utcai katonai börtönbe vittek, az volt a politikaiaké. Így 16 éves srác létemre együtt ültem olyan nagyságokkal, mint *Pick Jenő*. A viszonyokat jellemzi, hogy szalmán aludtunk. Az egyik cellatársamat, *Bótai Lászlót* úgy vallatták, hogy két szék közé tették a karját és ráütöttek, több helyen eltörték – ordított szegény a fájdalomtól. Ráadásul rákóvácsolták az egyébként nyitható bilincset, láncsal összekötötték, tettek rá egy hét kilós súlyt, amit vinnie kellett, mikor sétálni küldték. Szörnyű volt... Az embert megfacsarta... Így hát volt összehasonlítási alapom, mikor 1956 után a Csillagba vittek, de nagyrészt Tökölön ültem. Ott az internáló táborban 3-5 ezer között volt a rabok állandó létszáma, a börtönőröké ennek töredéke. Ezért aztán a rabok magukat irányították. Még azt is mi szabtuk meg, hogy munkahelyenként és körletenként milyen sorrendben osszák a kosztot. Így változott meg ott a börtönvilág, mikor megérkezett *Béres István örmagy, aki egykor Kádárral ült együtt, s úgy szólított meg minket, hogy „Emberek!”*. Ezen meglepődünk, mert mindennek – „Gazemberek!”, „Csirkefogók!”, „Ürgék!” – szólítottak minket, csak épp „Emberek!”-nek nem. Arra is emlékszem, hogy egyszer letépte az elődje vállapját, bánásmód elleni tiltakozás miatt. Erre meg is szűntek az éjszakai verések... Ünnepek idején jöttek a szovjet tankok és körbeállták a börtönt, így őrizték az oda bezárt „ötezer elszánt ellenforradalmárt”. Pedig nem gondoltunk arra, hogy kitörünk... Nagyon sokféle sorsot, egyedi nézőpontot megismertem... Például a „közbiztonsági őrizetbe vétel” bizonytalan távú letartóztatásnak számított, mert hat hónaponként hosszabbítani lehetett. De nem csak ez a bizonytalanság volt az oka annak, hogy sokan nem bírták a börtönt; volt, aki szabadulása után beleőrült az átélt élményekbe, más öngyilkos lett...

– *Hogyan sikerült az átállás a börtönből való szabadulása után?*

– *Komócsin Mihályt* régóta ismertem mint móravárosi gyereket. Mikor

kijöttem, elmentem hozzá, hogy mitévő legyek: maradhatok, vagy tűnnek el a megyéből. Azt mondta: „Azért, amit te csináltál, kaphattál volna két évet is, de akár föl is akaszthattunk volna. Maradhatsz, de ne álmoldj arról, hogy Szegeden neked tanári helyed lesz.” Aztán elmentem Tari Jancsihoz, a művelődési tanácselnök-helyetteshez, aki azt kérdezte: „*Mit mondott Milu?*” – így becézték Komócsint, pedig Komócsin magáztatta magát azokkal, akikkel együtt nőtt föl, de a párttitkáruk lett. Aztán Tari megígérte, intéz valami állást. De hiába végeztem magyar-történelem szakon a szegedi főiskolán, az első két év után nem engedték a szakomat tanítani. Akkor álltam át a politechnikára. Ez nem ütközött nehézségbe, hiszen egykor ácssegéd voltam. De ez a tanári munka szellemi, gondolati vagy érzelmi kapcsolatot nem biztosított a gyerekekkel. Ugyanakkor hiába különültem el a tantestülettől, három-négyhavonta fölkeresett a politikai rendőrségtől valaki, hogy – az igazgatóval együtt – „elbeszélgessen” velem. Akkor elhatároztam, megpróbálok elhelyezkedni egy lapnál. Először Szolnokra mentem – 1966-ban vagy 1967-ben. Eltelt három hónap, amikor hívatott az újság megyei felelőse, s azt mondta: „*Takarodjon Szolnok megyéből!*” „*Miért?*” – kérdeztem. „*Azért – hangzott a válasz –, mert érkezett egy szignalizáció, hogy tulajdonképpen nem is lehetne újságíró.*” Akkor bementem a rendőrfőkapitányságra. Kiderült, M. Szabó István ott a főkapitány, aki 1956-ban Szegeden volt főkapitány, vagyis az ávó főosztályvezetője. Megkérdeztem tőle, mi ez a szignalizáció. Megbeszéltük, hogy egyrészt tudok újságot írni, másrészt magyar-történelem szakos tanár vagyok, de mindez kevés... „*Tudja maga, hogy miért...*” – mondta. Akkor még nem tudtam, hogy az erkölcsi bizonyítványon kívül létezett egy titkos nyilvántartás: akit 1956 miatt őrizetbe vettek, azt nem engedték bizonyos munkakörök elfoglalására, mert nem volt meg az úgynevezett feddhetetlenségi bizonyítványa. M. Szabó István javasolta: menjek vissza Szegedre. Mondtam neki: onnan jöttem, Nagy Pista nem enged a Délmagyarhoz. Erre azt válaszolta: menjek Kecskemétre, az ottani főszerkesztőhöz, aki fel fog venni, mert egy Szolnok megyei '56-ost is felvett a lapjához. Akkor könnyebben mozogtam, mert a feleségem az orosz szakos hallgatóival nyelvyakorlaton több hónapig a Szovjetunióban tartózkodott. De mire Kecskemétre értem, a főszerkesztő elment a Szovjetunióba, a helyettese pedig nem mert odavenni. Bezárult a kör: visszatértem Szegedre, elmentem dolgozni a Csongrád megyei magasépítőhöz, aztán a mélyépítő vállalathoz,

majd a tiszaszigeti TSZ-be. Ácsként kezdtem, a munkától nem ijedtem meg. De maga „Komócsin elvtárs” szolt utánam „az ötös mélyépitőhöz”, hogy ácsként sem dolgozhatom, csak segéd munkásként.

– *Hogyan szembesült azokkal, akik '56 után visszatérhettek korábbi munkahelyükre?*

– Egy hónappal azután, hogy kijöttem Tökölről és már dolgoztam a vágóhídi kazánház építésén, egy este bementem a nyomdába. Ahogy végig haladtam a termen, leálltak a szedőgépek. Priskin mint mettőr, lehajolva dolgozott, nem vett észre, hogy nézem, mit csinál, csak arra figyelt föl, hogy csend van, s mikor rám nézett, elfehéredett. Azt kérdeztem: „*Miért vitetél te el engem?*” „*Mert az igazgatótanács tagja volt*” – válaszolta. „*De hát ott ültél mellettem, s rám szavaztál!*” És így tovább. El voltam szánva, ha ismét bevettek volna, azt se bánom, de beszélni akartam vele...

– *Mit jelentett másodrendű állampolgárnak lenni?*

– Nyolc évig kérvényeztem, miután kijöttem, hogy vegyenek föl a jogra. Úgy gondoltam: jogász mentalitású ember vagyok. Mindig elutasítottak – helyhiány miatt. Mikor a hetedik ilyen levelet kaptam, az általános iskolában tanítottam politechnikát. S mivel egy véletlen folytán ismertem Antalfyfit, aki akkor a József Attila Tudományegyetem rektora volt, fölkerestem, s elmondtam: szeretnék bejutni a jogi karra. Azt javasolta, ismét nyújtsam be a fellebbezésem, s a rendelkezésére álló öt rektori hely egyikére javasol. Mégsem vettek föl. Aztán a nyolcadik fellebbezésem után kutatva megtudtam, a szegedi egyetemről egyetlen alkalommal sem továbbították a kérvényemet a minisztériumba. A magyarázatát akkor értettem meg, amikor elolvastam *Bálint László Megtorlás* című kötetét, amiből megtudtam: flekkes voltam, ami másodrendű állampolgárt jelent, vagyis nem tartottak alkalmasnak bizonyos munkakörök betöltésére.

– *A Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, vagyis a POFOSZ tagjai között milyen szerepet játszanak az '56-osok?*

– A POFOSZ-nak most 841 bejegyzett tagja van Csongrád megyében. A szervezet 1989. december 8-án alakult, akkor engem megválasztottak, s azóta ötször újraválasztottak megyei elnöknek. A tagok igazolt múlttal rendelkeznek. Először csak azokat vettük föl,

akiknek valamilyen megtorlásban volt részük. Mint ahogy az úgynevezett 1990-es I. számú törvény is rögzítette: mindazok, akik részt vettek a forradalomban, illetve mindezért egzisztenciális vagy egyéb hátrányt szenvedtek, jogosultak az 1956-os kitüntetésre. A POFOSZ a legteljesebb szervezet, mert benne vannak a hadifoglyok, a „gulagosok”, a kitelepítettek, s az ’56-osok, így hát a politikai üldözést átéltek szervezete. De a tagnak jelentkezők 4-5 százalékat el kellett utasítanunk, mert az illetők nem akarták vagy nem tudták bizonyítani ’56-os múltjukat. Ma a POFOSZ-tagok közül minden második szegedi, illetve országosan minden harmadik ’56-os. E kategóriába mi azt vettük föl, aki – a jogszabály szabta feltételnek megfelelt, és az állami bizottságtól – megkapta az ’56-os Emlékérem vagy Emléklap kitüntetést.

– Hogyan született a regiszter, vagyis a Fejér Dénes – Vasvári Vilmos: Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen, Millenniumi számadás című kiadvány, ami a Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége gondozásában jelent meg 2002-ben?

– Őszintén szólva nálunk Péter Lászlót láttam volna a legalkalmasabbnak arra, hogy – a POFOSZ tagjaként – amit az 1956-os helyi eseményekről Dikán Dóra vagy Filep Tibor megírt más megyékben, azt nálunk – előlétele, illetve műveltsége okán – letegye az asztalra. De Péter László a mai napig elzárkózik a POFOSZ-tagságtól, illetve emlékei és bizonyos dokumentumok közlésén kívül mást nem ír ’56-ról. Ugyanakkor Fónay Jenő évek óta arra biztatott, hogy írjam meg 1956 történetét. *„Történész nem vagyok – mondtam –, de történeti gyűjteményt tudok csinálni.”* Ez közel 1800 oldalon meg is valósult. Az általam összeállított kérdőív alapján elsőként azoktól a POFOSZ-tagoktól kértünk adatokat, akiket korábban már „megszondáztunk”. Szervezetünk 18 (kivéve Vas) megyében van, s fölkértem a POFOSZ helyi szervezeteit, hogy válogassák ki tagjaik közül azokat, akik hiteles ’56-osok és le tudják írni a válaszokat a kérdőívre. Kitűnő leírások születtek – egyszerű emberektől is. Például Szekeres János, aki hat elemi végzettségű csendőr, de Gyálán volt nemzetőrparancsnok, olvasmányos stílusban írta le emlékeit. A kérdőívek 32 százaléka visszajött, ami szociológiai szempontból jó eredménynek mondható. Közel négy évig tartott a kérdőívekre adott válaszok és a leírások összevetése és nyomda alá rendezése. Érdekes tapasztalat: ugyanazt az eseményt annyifé-

leképpen írták le, ahányan átélték és bevették emlékeik közé... Vasvári Vilmossal jegyezzük ezt a kötetet. Ő és *Forrási László* volt 1956-ban katonai operatív csoport feje: például ők szedték össze az ávósokat, amiért ő 5, Forrási 7-8 évet kapott, de korábban, '63-ban, amikor nyomást gyakoroltak a Kádár-rendszerre, akkor szabadult... Mély tapasztalatot adott nekem az a könyv, amit a POFOSZ tagjai körében végzett kérdőív alapján összeállítottam.

– *Ennek alapján milyen helyet foglal el Csongrád megye az „'56-os térképen”?*

– *A megye presztízséhez hozzátartozott, hogy itt is legyen legalább egy halálos úélet az '56-os perekben, ezzel is demonstrálva, milyen „súlyos és veszélyes eseményeket” éltek túl azok a pártvezetők, akik átmentették magukat. Ennek a hiúságnak lett áldozata Kováts Józsa. De – Komócsinnak e megbocsáthatatlan tette ellenére – nem Csongrád megye lett a legsötétebb hely Magyarországon.*

– *Hogyan tudja segíteni ma a POFOSZ az egykori üldözötteket?*

– Épp most állítottam össze a szociális segélyre szorulóknak listáját. A segélyt a havi nyugdíjhoz igazítjuk. Tagjaink között a legrosszabbul élők kategóriájában a havi nyugdíj összege 30 ezer forint. Számukra évente egyszer 15-25 ezer forint segélyt tudunk biztosítani. Ám e kategóriában nem találunk '56-ost, mert az egykori forradalmárok ma 100–120 ezer forint nyugdíjat kapnak. Ez a POFOSZ-tagok között kimagaslónak számít... (Nem úgy a Történelmi Igazságtétel Bizottság »TIB« tagjai között, mert e szervezet csak '56-osokat vett föl, s évente kétszer adnak segélyt – a 120 ezer forint nyugdíjjal rendelkezőknek is, amit én nem helyeslek.) A POFOSZ megyei tagjai közül körülbelül kétszáz kapott már '56-os kitüntetés, folyamatosan emelkedik az '56-osok nyugdíjának összege is. De részt veszünk az 50. évforduló megünneplésének előkészítésében is. Például – Tóth Attila ötlete nyomán – elkészül a még élő '56-osok tablója – a '48-as honvédek tablójának mintájára. A körülbelül 150 szegedi és Csongrád megyei '56-osunkat Dömötör Mihály fotózza.

– *Mi az oka az '56-osok és szervezeteik ellenségeskedésének?*

– A POFOSZ alakult meg elsőnek. Első elnöke, Fónay Jenő együttműködésre képtelen személyisége miatt új, szatellit szervezetek

születtek – elsőként a Történelmi Igazságtétel Bizottság. A TIB szerintem egy budapesti klikk, vagy úgy is mondhatnám, az SZDSZ szervezete volt, bár magam is tagja vagyok katonai tagozatának. Egyébként a szegedi szervezete megalakítására kísérletet tett a TIB vezérkara, mely Lippai Pál polgármesterjelöltsége idején eljött az Auditórium Maximumba. Erre a rendezvényre hiába mentünk el mi, a POFOSZ vezetői, nem kaptunk szót. De a nap végén, éjjel a POFOSZ irodában megalakítottuk a TIB szegedi szervezetét, amelynek Arday Lajos lett az első itteni elnöke... Aztán a POFOSZ-ból kivált a Politikai Elítéltek Közössége (PEK), melynek Fehérvári István, egy kiváló, Amerikából hazajáró ember a vezetője. Ezt követően az Igazolt Szabadságharcosok Szövetsége, majd az '56-os Szövetség – Sinkovics Gyula vezetésével. Később olyan „szélhámos” szervezetek is létrejöttek, mint a „Vidék '56”, ami egy képtelenség: Torgyán államtitkára szervezte, s 14-14 ezer forintot kínálva próbált tagokat átcsábítani a POFOSZ-tól. Az ő sugallatukra Dlusztus Imre megíratta és kiadta ennek a szélhámos móravárosi Lévai Istvánnak a könyvét, amiben a Corvin közről vall, pedig életében nem járt ott... Az '56-os Szövetség is a POFOSZ-ból vált ki: a 25-30 ezer tagságból oda 1200 átigazolt.

– Milyen az a bizonyos '56-os magatartás? A többféle indítatásból az események sodrába kerülő emberekben mi a közös vonás?

– *Az igazság iránti igény, hogy legyen vége a hazudozásnak.* A másik közös vonás: egy rejtett, de erősen ható tényező – a *szovjet- és kommunistaellenesség.* A kommunista párt hithű tagjain kívül a felszabadítókat mindenki megszállónak tekintette és gyűlölte. Úgy érzem, az '56-os forradalom indoklása '45-tel kezdődik – a megszálló katonaság és a kommunisták magatartásával. De fontos tartalmi elem volt az a *hazafias szellem* is, ahogy az 1956-ra fiatal felnőtté lett nemzedéket még nevelték – benne Trianon elítélésével, mondván: Magyarország kétharmadát elrabolták. Személyiségükben persze óriási különbségek voltak a vezetők között: például a visszafogott, megfontolt Joszt Pistától a teatralitásra hajlamos vezetői tulajdonságokat is fölmutató Kovács József. Az indítatásban is van azonosság, hiszen kezdetben a többség számára a szocializmus emberivé, nemzeti-ve formálása volt a cél. De az emberek egyénisége, pillanatnyi szerepvállalása nagyon erősen befolyásolta az események alakulását.

Mindenki úgy élt, olyanná lett, ami a neveltetéséből fakadt. Ahol például volt mérsékelő, megegyezésre törekvő, józan alkat, mint például Szegeden Perbíró professzor, ott a dolgok nem fajultak el. Az oroszok ittléte idején bátorság volt szólni is, vagy tárgyalni a pártbizottsággal, ahonnan egyébként akkor egyedül a móravárosi Ábrahám Tóni volt hajlandó szóba állni velünk... *Ezért sem igaz, hogy „'56 mindenkié”.*

NÉVJEGY

Ács szakmunkás, újságíró, magyar-történelem szakos tanár; pszichológiából „summa cum laude” doktorált; nyomdai korrektor, de a szegedi '56 egyetemi eseményeinek is részese és szemtanúja Fejér Dénes, aki számára a forradalmat követő 35 évből 23 az építőiparban telt el. A rendszerváltás után (1991–94 között) a Zrínyi Kiadó igazgatója volt. Több '56-os szervezet tagja, a POFOSZ megalakulása óta annak Csongrád megyei elnöke. Az MDF alapítója, de e pártból kilépett – mondván: „Elég régen politizálok ahhoz, hogy ezeket a szélhámosságokat ne nyeljem le...”

Szeged, 2006. június 13.